

Warszawa, 16. VIII. 2023

Dr hab. Bożena Śliwczyńska, prof. UW

Katedra Azji Południowej

Wydział Orientalistyczny UW

Recenzja

Rozprawa doktorska mgr Ariadny Matyszkiewicz

„Poetyka wzniosłości w sanskryckich poematach epickich”

Promotor: prof. dr hab. Lidia Sudyka

Praca doktorska mgr Ariadny Matyszkiewicz poświęcona jest zagadnieniu poetyckiej wzniosłości w sanskryckich poematach epickich (mahakawja). Doktorantka w swoich rozważaniach odnosi się zarówno do wczesnych sanskryckich traktatów poetyckich (Bharata, Bhamaha, Dandin, jak i poglądów autorów zachodnich (Pseudo-Longinus i znacznie późniejsi). Egzemplifikacją teoretycznych rozważań Autorki są fragmenty z sanskryckich poematów epickich.

Podstawę rozprawy stanowi cykl siedmiu artykułów naukowych autorstwa mgr Ariadny Matyszkiewicz. Ich spis z pełnym zapisem bibliograficznym i w porządku chronologicznym znajduje się na s. 1. Natomiast w samej pracy umieszczone są jako rozdziały w porządku merytorycznym, zgodnie z założeniem Autorki. Wszystkie siedem rozdziałów-artykułów napisano w języku angielskim. Poprzedza je rozbudowany „Wstęp” (s. 5 – 31) w języku polskim. Wieńczy zaś skromne „Zakończenie” (s. 161-162), również w języku polskim.

Pierwszy fragment pracy to „**Wstęp do zbioru**” (s. 5 – 31), a może lepiej byłoby zatytułować tę część pracy „Wstęp do cyklu [artykułów]”, skoro Autorka terminem ‘cykl’ posługuje się wcześniej (wielokrotnie) w kontekście zamieszczonych artykułów-rozdziałów. Tu

Doktorantka ujawnia cel swojej rozprawy – wprowadzenie nowej perspektywy interpretacyjnej do badań sanskryckich poematów epickich (mahakawja), a także sanskryckiej tradycji itihasa i puran. Perspektywę tę nazywa „poetyką wzniosłości” (s. 5). Skrupulatnie przedstawia, co kryje się za tym terminem, jak również i przyjętą przez siebie metodologię. Odwołuje się przede wszystkim do kategorii zawartych w traktatach *Peri hypsous* (*O wzniosłości*) Pseudo-Longinusa i *A Philosophy Enquiry into Our Ideas of the Sublime and Beautiful* Edmunda Burke’a (Autorka nie tłumaczy większości tytułów). Wspomina też kantowską wizję wzniosłości (s. 9). Z teoretyków sanskryckich przywołuje Bharatę i jego *Natjaśastrę*, Bhamahę i jego *Kawjalankarę*, Dandina i jego *Kawjadarśę*, Kuntakę i jego *Wakroktidźiwitę* i innych. „Wstęp do zbioru” zapowiada najważniejsze zagadnienia, które zostaną później rozwinięte. Przedstawiono w nim strukturę pracy i jej rozdziały, lecz nie w kolejności ich pojawiania się w dalszej części rozprawy. Wprowadza to mały chaos, również merytoryczny, choć z pewnością nie był to zamysł Doktorantki. Pojawia się tu informacja o rozdziale VIII (obok VII, s. 21), którego nie ma w pracy. Niewątpliwie Autorka miała na myśli rozdziały VI i VII. Wielokrotnie pojawia się przymiotnik od nazwiska E. Burke’a i odnoszący się do jego poglądów pisany zawsze, wbrew zasadom języka polskiego, wielką literą (Burkowski), *passim*. Szczęśliwie przymiotnik od nazwiska Kant pisany jest małą literą, przykładowo, ‘wzniosłość kantowska’ (s. 9 i dalsze)? Czyżby E. Burke, „nie zasłużył” na małą literę przymiotnika określającego jakość jego teorii (i wielkość)? I dalsze uwagi, słowo ‘metrum’ (s. 12) nie ma a języku polskim liczby mnogiej, którą można oddać określeniem ‘systemy metryczne’, ‘rodzaje metrum’. Prawidłowe spolszczenie tytułu dzieła Kuntaki to *Wakroktidźiwita* lub *Wakroktidźiwita* (s. 22, s. 26).

Rozdział I *The Aesthetic Category of the Sublime as a Methodological Tool for the Study of Sanskrit Grand Narratives* (s. 32/36 – 48) można potraktować jako teoretyczne wprowadzenie do dalszych rozważań. Zachodnia idea wielkości (idea of greatness), wywodząca się z doświadczenia, zostaje przedstawiona jako potencjalna uniwersalna kategoria objawiająca się w różnorodnych wariantach kulturowych (s. 36). Wokół tej idei, jak i modelu materialnej wzniosłości (the material sublime) skonstruowany jest ten rozdział. Doktorantka początkowo skupia się na dwóch wielkich dziełach epickich *Mahabharacie* i *Ramajanie* (itihasa), które pretendują do miana utworów „totalnych” (aspire to totality, s. 37) ze względu na wielość i różnorodność tematów – epizodów, formy poetyckiej i obszerności. Do nich będą się odwoływać poematy epickie (mahakawja) i „uwznioślać wzniosłe”. Tu też Autorka przyjmuje termin ‘the sublime’ stosowany w zachodniej nauce na określenie estetycznej kategorii

'wzniosłości', przekraczającej wszelką wyobrażalną miarę rzeczy (s. 38, *passim*). Interesującym i ważnym spostrzeżeniem jest problem interpretacji koncepcji wzniosłości w tekstach nurtu nabożnościowego (bhakti). Doktorantka odwołuje się tu do refleksji Vijaya Mishry zawartych w publikacji *Devotional Poetics and the Indian Sublime*, który to uważa wzniosłość za równą doświadczeniu religijnemu (s. 42). Rozwinęłabym bardziej ten wątek. Jak sama Doktorantka podkreśla, istotną zasługę (nie jedyną) tegoż Autora stanowi uznanie heterogeniczności, wielorakości i zauważalnego nadmiaru za cechy charakterystyczne dla indyjskiej wzniosłości w tekstach bhakti (s. 43). Z pewnością dotyczyć to może nie tylko tekstów bhakti. W końcowym fragmencie rozdziału pojawia się sankrycka koncepcja *atiśaya* (atiśaja). Termin 'atiśaja' można tłumaczyć jako 'intensywność', czy też 'pre-eminence' lub 'sublimity'. Termin ten pojawi się w dalszych rozważaniach Doktorantki jako główny bohater dwóch rozdziałów (VI i VII). I jeszcze małe uzupełnienie do opisu kinnarów (mitycznych istot, s. 55). Mogą one również mieć postać pół-człowieka (góra) i pół-ptaka (dół). Obdarzone są też skrzydłami. Takie wyobrażenie kinnarów odnajdziemy w ikonografii hinduskiej, buddyjskiej i dżinijskiej.

Rozdział II *Are great natural objects in Sanskrit mahākāvya sublime? A preliminary study of the Loginian notion of the sublime and the practice of Sanskrit classical poets* (s. 49/50 -71) Doktorantka poświęca kunsztownym poematom epickim. Tu Autorka analizuje ich wielki/wzniosły styl (grand style) w odniesieniu do idei wzniosłości greckiego teoretyka Pseudo-Longinusa (I w.). Zaczyna od zwięzłej prezentacji (s. 51 – 54) definicji mahakawji w ujęciu Bhamahy (VII w.) i Dandina (VII/VIII w.). Prezentuje też odpowiednie egzemplifikacje „wielkości” pojawiające się w poematach epickich zgodnie z teoretycznymi zaleceniami. Dotyczy to „wielkich obiektów i zjawisk naturalnych” (łańcuchy górskie, jaskinie, oceany, rzeki, pory roku, wschody i zachody słońca i księżycy itp.), jak „dzieł ludzkich” (miasta, bitwy i zwycięstwa, miłosne igraszki, uroczystości zaślubin itp.) Wszystko to olbrzymie, wspaniałe, zachwycające. Słusznie zauważa, że nadnaturalne i mitologiczne elementy nie dominują w opisach (s. 55). To nagromadzenie odpowiednich słownych obrazowań pozwala na ukazanie niezwykłości opisywanych przedmiotów, zjawisk czy sytuacji. Wzniosłość rodzi się w słowie. Doktorantka przytacza tu odpowiednie fragmenty z poematów: *Kiratarđżunija* Bharawiego, (tłumaczenie własne) *Śiśupalawadha* Maghy (tłumaczenie P. Dundasa), *Kumarasambhawa* Kalidasy (tłumaczenie D. Smitha), *Bhattikawjē* Bhatti'ego (tłumaczenie O. Fallona), *Raghuwanśē* Kalidasy (tłumaczenie własne). Następnie zaś przedstawia porównanie konwencji mahakawji z koncepcją wielkiego/wspaniałego stylu (grand style) czy wzniosłości Pseudo-

Longinusa (s. 61 – 65). Prezentacja ta jest bardzo przekonująca. Autorka słusznie podkreśla, że grecki autor traktuje naturę, a także materialny nadmiar jako modele dla wzniosłego języka, który stanowi przedłużenie/extension natury i powinien ją odzwierciedlać (s. 64). W zakończeniu rozdziału konkluduje, iż zarówno w wzniosłej kompozycji literackiej Pseudo-Longinusa, jak i w sanskryckiej mahakawji funkcją naturalnych wielkich obiektów w ramach narracji jest łączenie poetyckości z pragmatyzmem (s. 66).

W Rozdziale III *On the Sublime (and) Beautiful in Raghuvamśa. Edmund Burke Reads Kālidāsa* (s. 72/74 – 86) odnajdziemy omówienie poglądów E. Burke’a na temat koncepcji wzniosłości i jej źródeł. Pisząc o wyróżnionych przez E. Burke’a typach emocji wspomina skrótowo poglądy zawarte w traktacie *Natjaśastra* (s. 76-77). Chciałabym, aby Doktorantka rozwinęła tę myśl. Autorka odwołuje się też do kantowskiej wizji czystej wzniosłości (wyłącznie w nadzmysłowym ‘ja’, natomiast natura czy poezja wyraża te idee przez implikowanie nieskończoności czy bezkształtności). Zatem spektrum odwołań jest tu spore. W głównej części rozdziału to Doktorantka odczytuje, a nie Edmund Burke, poemat epicki *Raghuvamśa* (V w.), aplikując burkowską ideę wzniosłości do poetyckich technik afirmacji hiperbolicznej zjawisk opisywanych w tym sanskryckim tekście (s. 80 - 85). Taki zabieg pozwala odnaleźć podobieństwa i różnice w kreowaniu poetyki wzniosłości (obu twórców dzieli 1300 lat). Pojawiają się tu odpowiednie fragmenty *Raghuvamśi* w tłumaczeniu i analizie Autorki jako egzemplifikacje kreowania królewskiej wielkości/wspaniałości (royal grandeur) poprzez opisy natury (materii) przy użyciu odpowiednich technik i figur poetyckich. W konkluzji znajdziemy stwierdzenie, iż większość określonych przez E. Burke’a źródeł wzniosłości można odnaleźć w wielkiej poetyce narracyjnej utworu Kalidasy (s. 85). Należy zatem stwierdzić, że twórczy umysł jest zdolny, niezależnie od czasu i miejsca, generować podobne idee ich poetycką realizację. Co o tym sądzi Doktorantka?

Rozdział IV *The Poetics of Collection in Jinasena’s Ādipurāṇa* (s. 87/88 - 104) i **Rozdział V** *Sanskrit tricks in the Jain grand narrative: discursive and literary devises in Jinasena’s Ādipurāṇa* (s. 105/109 - 122) poświęcone są potężnemu dziełu (formą i treścią) *Adipurana* (47 rozdziałów) Dźinaseny (IXw.). Rozdziały te stanowią swoistą egzemplifikację metanarracyjnego wymiaru poetyki wzniosłości. W pierwszym z nich Autorka skupia się na ‘poetyce kolekcji/zbioru’ (poetics of collection). Wzorzec kolekcji/zbioru, czy wręcz nagromadzenia, epizodów, odniesień, opisów, określeń czy figur stylistyczny charakteryzuje sanskryckie poematy epickie (mahakawja), itihasy i purany. Doktorantka przywołuje tu traktat

poetycki Rudraty *Kawjalankara* (IX w.), gdzie odnajdziemy wielość zalecanych figur poetyckich. Tworzą one określoną językową strukturę poetycką i same w sobie tworzą ‘wzniosły zbiór’. W drugiej części rozdziału Doktorantka koncentruje się na *Adipuranie* (s. 92 – 101) i bada ją pod kątem różnorodnych aspektów poetyki zbioru (teoretyczny model literacki, pochwała, tematyka gór, powściągliwość funkcjonalna). Z konkluzji rozdziału wynika, iż *Adipurana* prezentuje ‘wzorzec zbioru’ w filozoficznym, religijnym, normatywnym i literackim urzeczywistnieniu/wykonaniu (s. 101). Czy można więc stwierdzić, że utwór ten jest ‘totalny’ (wręcz idealny) w swym kształcie i wymiarze? **Rozdział V** zawiera uwagi o strukturze *Adipurany*, jak i jej treści oraz naturze. Autorka uznaje *Adipurane* za dzieło wielkiej narracji (i metanarracji) za bezprecedensową fuzję doktryny dżinijskiej i sanskryckiej estetyki literackiej (s. 109 - 110). Wielkość/wspaniałość swojego dzieła zapowiada sam Dżinasena (s. 112-113), wskazując na swoje odniesienia do tradycji wedyjskiej (sukty i dharmasāstry), epickiej (itihasa-itiryta), wielkich puran (mahapurana) i kunsztownego poematu epickiego (mahakawja). Doktorantka śledzi w *Adipuranie* tytułowe sztuczki (tricks). Przytacza odpowiednie fragmenty dzieła, by je wskazać (są to bardzo dobrze wybrane egzemplifikacje). Podkreśla syntezę (s. 122) form utworów sanskryckiej wielkiej narracji. Pozwala to jej, we wniosku końcowym, uznać *Adipurane* za najwyższą/niedoścignioną (ultimate) wielką narrację (ultimate grand narrative, s. 122). Uznaję ten rozdział za niezwykle ciekawy i ważny dla całej rozprawy. Umieściłabym go jako rozdział IV, ponieważ dostarcza wielu informacji o strukturze i charakterze *Adipurany* oraz prezentuje ‘totalność’ tego dzieła. Obecny rozdział IV (o poetyce zbioru/ kolekcji w puranie) byłby dopełnieniem obecnego rozdziału V. Zamysł Autorki był jednak inny.

Rozdziały VI *The notion of atisāya in Sanskrit literary theory* (s. 123/124 – 141) i **VII** *The discourse of ‘pre-eminence’ (atisāya) in Kuntaka’s Vakroktijīvita* (s. 142/146 – 160) poświęcone są koncepcji ‘atisāja’ (*atisāya*) – ‘intensyfikacja’ (s. 25), ‘pre-eminence’ (s.142 i dalsze). *Atisāya* (*atisājokti*) to swoiste narzędzie literackie kreujące poczucie wielkości/wspaniałości. W pierwszym z nich (VI) Doktorantka dyskutuje kwestię *atisāji* (*atisājokti*) – ‘intensyfikacji’. Na początku czyni rozróżnienie między pojęciem hiperboli i *atisājokti*. Zaznacza, że nie są one tożsame, choć często za takie uznane przez zachodnich badaczy (s. 125 – 126). I należy się z nią zgodzić. W swych rozważaniach odwołuje się do wczesnych sanskryckich traktatów poetyckich (*Kawjalankara* Bhamahy, *Kawjadarśa* Dandina i *Kawjalankarasutrawrytti* Wamany). Cytuje odpowiednie fragmenty tych dzieł dla wzmocnienia swojej prezentacji i ukazania różnorodnego kontekstu *atisāji*. Można tu wspomnieć istotną dla dalszych rozważań

identyfikację przez Bhamahę atisąji z wakrokti (twisted speech, „splątana mowa”, niezwykła mowa, s. 128). W kolejnym rozdziale (VII) przedstawia dyskurs na temat atisąji w traktacie Kuntaki *Wakroktidźiwita* (X w.). Po omówieniu opinii wcześniej wspomnianych sanskryckich teoretyków i dodatkowo teorii dhwani (sugestia) Anandawardhany (IX w.), przechodzi do dzieła Kuntaki (s. 150 -160). Celem autora było opisanie środków poetyckich pozwalających wprowadzić odbiorców w ‘stan rozkoszy górującej nad światem’ (lokattara, s. 26). Stąd też pojawiające się terminy ‘wajćitrja’ (niezwykłe/cudowne piękno), ‘wakrata’ (literackość, niezwykłe piękno). Pojęcie atisąji pojawia się w kontekście powyższych, czy też tych określających wzniosłość (udara), niezwykłość (lokattara), Doktoranta wnikliwie omawia poglądy Kuntaki, zwracając uwagę na różnorodne niuansy jego wywodu dekodującego kompozycję literacką.

Rozprawę wieńczy „**Zakończenie**” (s. 161 – 162), nazbyt skromne, jak na doniosłość tematu rozważań Doktorantki.

Każdy rozdział pracy, włączając „Wstęp”, kończy się odpowiednią bibliografią. Jednakże, dobrze byłoby również zamieścić końcową bibliografię. Byłaby to tylko kwestia przeniesienia bibliografii z poszczególnych rozdziałów, z wykluczeniem powtarzających się publikacji. Dałoby to lepszy ogłęd całości materiału, na którym pracowała Autorka.

Rozprawa Doktorska mgr Ariadny Matyszkiewicz została poświęcona kategorii wzniosłości. Odwołując się do źródeł sanskryckich, jak i zachodnich Autorka próbuje jej zdefiniować. Charakter pracy doktorskiej (cykl artykułów) sprawił, że w jej recenzowanej formie odnajdziemy wiele powtórzeń, dość nużących dla uważnego czytelnika. Należy tu podkreślić, że Autorka odniosła się do wielu konceptów poetyckich i prześledziła je na szerokim materiale badawczym. Metodycznie odtworzyła przebieg rozwoju poszczególnych elementów stanowiących poetykę wzniosłości, wskazując na jej ważką rolę w sanskryckiej twórczości poetyckiej.

W mojej opinii praca doktorska mgr Ariadny Matyszkiewicz zatytułowana *Poetyka wzniosłości w sanskryckich poematach epickich* spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim. Zatem zwracam się z prośbą o dopuszczenie mgr Ariadny Matyszkiewicz do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

